

УДК 159.9:316.614.5

ПОЛІВКО Л. Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СИТУАЦІЯ УСПІХУ ПРИ ВКЛЮЧЕННІ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ПРОСТІР

У статті висвітлено проблему соціально-психологічних умов успішності включення дитини з вадами розвитку в загальноосвітній простір, розглянуто основні аспекти ситуації успіху в умовах інклюзивного навчання. Запропоновано та розкрито зміст «Програми соціально-психологічної підтримки сімей у яких виховуються діти з особливими освітніми потребами».

Ключові слова: *соціально-психологічна підтримка, діти з особливими освітніми потребами, сім'я, ситуація успіху.*

Постановка проблеми. В сучасних реаліях інклюзивна освіта виступає, як система, що показує цивілізаційний рівень суспільства будь-якої держави, підкреслюючи можливість учнів навчатися в одному освітньому середовищі, без сегрегації будь-якої групи дітей.

Багато європейських вчених, засвідчують, що більшість дітей з особливими освітніми потребами можуть навчатися у масових школах. Так, в передових країнах Західної Європи, інклюзивне навчання дітей з особливостями розвитку визначено, як основна форма здобуття освіти неповносправними.

Розглядаючи включення дитини з особливими потребами в навчальний процес ми зіштовхуємося з соціально-психологічними умовами успішності. Від того наскільки підготовленою буде дитина до моменту вступу в школу, залежатиме її подальший навчальний процес. Правильна організація створення ситуації успіху у роботі з сім'ями, які виховують дітей з особливими потребами сприятиме підвищенню рівня самореалізації такої дитини, розвитку у неї пізнавальних інтересів та мотивів навчання, спонукатиме до подальших досягнень, яка в результаті призведе до створення сприятливих умов навчання такої дитини у колективі.

Виклад основного матеріалу статті. Сучасна освіта для дітей з особливими потребами полягає в тому, щоб допомогти кожній дитині орієнтуватися в життєвих ситуаціях, адаптуватися та інтегруватися в суспільстві, оволодіти константами життєвого простору. Завдання «нової» школи мають бути спрямовані на пошук інноваційних моделей розвитку життєвих та соціальних компетенцій, соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в умовах сучасних реалій.

В Україні реалізація інклюзивного підходу до навчання дітей особливими освітніми потребами розглядається вченими в контек-

сті перспектив і можливостей подальшого розвитку системи спеціальної освіти.

Інтегровані процеси в українській освітній системі законодавчого визнання набули у Законі «Про освіту» та Законі «Про реабілітацію інвалідів в Україні», де необхідною умову успішного інтегрування в соціум дитини з особливими потребами виокремлюють психолого-педагогічний супровід.

Деякі науковці, виокремлюють теорію включення, яка є основоположною у визначенні сучасних підходів до надання освіти дітям з обмеженими можливостями здоров'я. Теорія ґрунтується на визнанні та повазі індивідуальних людських відмінностей і передбачає збереження відносної автономії кожної суспільно-соціальної групи.

Ефективність інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами потребує перегляду традиційних форм організації навчальної діяльності. Так, Н. О. Басюк зазначає, що необхідно впроваджувати новітні технології навчання, в основі яких має бути особистісно-орієнтований підхід. Однією з таких технологій є технологія створення ситуації успіху, розроблена А. С. Белкіним [1]. Саме ситуація успіху при роботі з дітьми створює сприятливі умови для гармонійного розвитку особистості, сприяє формуванню позитивного ставлення та відповідної мотивації навчання таких дітей.

Особливості ставлення учнів до себе, результатів навчальної діяльності, на думку І. Ф. Муханової мають велике значення для успішності її виконання [5]. У молодшому шкільному віці таке ставлення ще тільки формується і здебільшого віддзеркалює думку значущих дорослих (батьків, учителя тощо). Авторка відслідковує внутрішні переживання через успішність / неуспішність у навчанні, а саме:

- зацікавленість діяльності (прояв зацікавленості навчальною діяльністю і бажання успішно навчатися);
- ставлення до отриманого результату (задоволеність), (частина учнів не завжди задоволена своїми оцінками);
- прояви емоційної напруженості, пов'язані з результатами навчальної діяльності (дорослі по різному висловлюють своє ставлення до оцінки учнів);
- ставлення до себе з боку партнерів по спільній діяльності – ровесників та дорослих (молодші школярі мають потребу у визнанні, схваленні з боку педагогів);
- відповідальність, орієнтована на досягнення;
- спрямованість на оцінку і на придбання знань.

Позиція дитини інколи виступає, не лише як позиція учня, який відвідує школу та охайно виконує завдання учителя, але й як позиція людини, яка вдосконалює сама себе, в цьому і міститься значущість навчання: особисте вдосконалення набуває суспільного змісту.

Тому, у навчально-виховному процесі використання технології створення ситуації успіху є необхідною умовою, оскільки для дітей

з вадами розвитку це можливість сформувати успішну особистість. Крім того, це сприяє кращому входженню учня у колектив класу, де його успіх є помітним та переживається всіма учасниками навчального процесу.

Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, які породжують енергію для переборення труднощів, бажання вчитися.

Багато авторів погоджуються з тим, що використання прийомів створення ситуації успіху має забезпечити розвиток відповідних мотивів навчання та бажання «особливих» учнів бути успішними. Проте вчитель має правильно добирати прийоми для кожного учня з метою ефективного їх використання та відповідально підходити до створення необхідних умов для досягнення успіху. Успіх соціальної адаптації дитини залежатиме від мотиваційної та особистісної готовності чи неготовності самого вчителя сприймати дитину з вадами психофізичного розвитку як повноправного члена класного колективу. Налаштованість на успіх є запорукою успішного результату будь-якої діяльності. Вчитель загальноосвітньої школи є для учнів авторитетом, носієм суспільної думки, під впливом якого формуються поведінка, переконання та установки дітей.

Сприятливий соціально-психологічний клімат у колективі буде формуватися при відсутності у вчителя упередженого ставлення та негативних соціальних установок щодо дитини з вадами психофізичного розвитку, при позитивному ставленні до перебування такої дитини серед здорових однолітків, відповідно це позитивно впливатиме і на ставлення решти учнів до неї.

Якщо ж поведінка педагога будується переважно на негативних стереотипних уявленнях і ці установки охоплюють усі сфери педагогічної діяльності – це не тільки перешкоджає адаптації «інклюзивної» дитини в класному колективі, а й ускладнює та різко знижує ефективність роботи самого вчителя.

До створення ситуації успіху вчителі мають взаємодіяти з шкільним психологом з метою кращого вивчення та урахування особливостей особистості дитини яка має інвалідність.

Школу можна назвати ефективною лише в тому випадку, коли кожна дитина в ній має змогу успішно навчатися. Ефективна школа має забезпечувати навчання всіх учнів за повним і всебічним курикуломом у рівних умовах і на високому якісному рівні. В ефективній школі незадовільні навчальні досягнення окремого учня не пояснюються його особистою «нездатністю» чи «неспроможністю», зумовленими порушеннями розвитку. Ефективна школа має забезпечувати: досягнення кожним учнем найвищих результатів (прийнятних для нього); найсприятливіші умови для посилення всіх аспектів учнівських досягнень і розвитку; постійне вдосконалення педагогічної практики.

Головна характеристика ефективної школи – здатність задовольняти освітні потреби всіх учнів, тобто бути інклюзивною.

Почуття успіху, яке емоційно фіксує досягнення суб'єкта в діяльності, реально здійснюється у формі позитивного переживання задоволення чи радості, а почуття невдачі – у формі негативного переживання розчарування, невдоволеності чи страждання, як вважає І. Ф. Муханова [5]. Можна говорити про пряму залежність між почуттям успіху суб'єкта і його мотивацією на досягнення. Ця залежність видається досить важливою, оскільки у суб'єкта може виникнути мотив уникнення не результативності (неефективності). Для нормального ж перебігу його психічного розвитку мотиваційна тенденція до успішного результату має переважати над мотивом уникнення не результативності.

Розглядаючи поняття успіху в умовах інклюзивного навчання, ми не можемо обійти роботу із сім'єю, яка по факту виступає головним індикатором створення ситуації успіху для своєї дитини. Адже справжню радість для дитини можна створити лише за умови, якщо вона підтримується сім'єю. Тобто сім'я і школа повинні бути нероздільними. Успіх дітей залежить від співпраці вчителя з учнями та батьками. Як зазначає Т. Бутилкіна, проблема взаємостосунків сім'ї та педагогів є доволі багатоаспектною і водночас складною. Це стосується структури взаємодії, розподілу обов'язків, ролей і функцій всіх учасників навчально-виховного процесу [2].

Успішність включення дитини з особливими освітніми потребами в загальноосвітні установи залежатиме і від успішності включення батьків у навчальний процес. Вчені (Т. Бутилкіна, Н. Слободанюк, А. Шевцов) вважають, що для успішного включення батьків у співпрацю зі школою вчителям необхідно диференційовано підходити до сімей учнів, враховувати погляди батьків у роботі з ними. Необхідно вибирати той варіант співпраці, який буде корисним для дитини [2].

Як свідчить аналіз науково-методичної літератури, ставлення батьків до проблем психофізичного розвитку дитини та шляхів їх подолання може бути різним і саме від цих чинників залежить динаміка розвитку дитини.

І. Ю. Левченко, Р. Ф. Майрамян, В. В. Ткачов зазначають, що батьки, які виховують дітей із відхиленнями у розвитку, в залежності від дефекту і його проявів, переживають кризові ситуації і саме психологічний, і соціальний рівні впливають на те, як родина зможе справитися із кризовими ситуаціями [3; 4; 6].

Усе вище сказане нами говорить про те, що батьки, які виховують дитину із психофізичними вадами потребують соціально-психологічної допомоги. І найкраще коли вона відбуватиметься на ранніх етапах виникнення проблеми. Саме дошкільний вік є продуктивним для розвитку дитини з психофізичними вадами. У цьому віці у дитини формуються особистісні якості, які будуються з результатів

взаємодії з навколишнім середовищем; дитина оволодіває різними формами міжособистісних стосунків.

Тому, саме у цей період соціально-психологічна робота з батьками, які виховують таких дітей має бути інтенсивною.

Розглядати навчальний процес дітей з особливими потребами, не можна без участі виховного процесу, зокрема позиції батьків стосовно своєї сімейної ролі. Адже на відмінну від звичайних сімей, сім'ї, де виховуються діти з особливими потребами реально потребують додаткової підтримки. Підтримка повинна надаватися окремо як батькам, так і самим дітям.

Однією структурною одиницею у допомозі таким сім'ям можуть виступати Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, де однією із форм роботи із сім'ями являється соціально-психологічний супровід. За допомогою такої форми роботи фахівець на кожному етапі життя сім'ї, матиме можливість підтримувати усю родину.

Можливість включення дитину з особливими потребами в загальноосвітній простір виступає одним із завдань фахівця із соціальної роботи. Тому, врахування потреб таких дітей, їх включення в соціум має стати об'єднуючою праця спеціалістів із батьками, де головним завданням, стане формування у батьків позиції того, що кожна сім'я має право на підтримку.

Виходячи з цього, нами була розроблена загальна «Програма соціально-психологічної підтримки сімей у яких виховуються діти з особливими освітніми потребами». Програма рекомендована для фахівців із соціальної роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, які працюють з такими сім'ями.

Мета програми: надання соціально-психологічної підтримки батькам та створення успішних умов адаптації дитини з особливими освітніми потребами при включенні її в інклюзивне середовище.

У нашій Програмі соціально-психологічний супровід розглядається як цілісна діяльність, командна взаємодія, де на перших етапах взаємодія відбувається між батьками та фахівцем із соціальної роботи, згодом, до них приєднується психолог Центру, а з вступом дитини в школу, вчитель, практичний психолог освітнього закладу, соціальний педагог, та за потребою інші спеціалісти.

Супровід передбачає успішне включення дитини в середовище однокласників, зокрема спрямований на забезпечення соціалізації дитини з особливими потребами, подолання соціальної ізоляції, сприяння у збереженні та підвищенні соціального статусу сім'ї, залучення дитини до всіх сфер соціального життя, залучення дитини до соціально-культурної адаптації.

Соціально-психологічний супровід включає чотири сфери допомоги, а саме: психологічну підтримку сім'ї, соціальну підтримку, інформаційно-консультаційну підтримку, організаційну підтримку (організація життєдіяльності дозвілля дитини).

Варто зазначити, що підтримка сім'ї розглядається з точки зору всього загального освітнього простору дитини.

Психологічну підтримку можна розглядали, як *групову*, так і *індивідуальну*.

Індивідуальна психологічна підтримка спрямована на психологічні консультації: робота психолога з обома батьками та окремо з дитиною. Групова робота у більшій мірі направлена на соціальний освітній простір. На цьому етапі батьки можуть бути включені в групи взаємопідтримки, прослуховувати лекції для батьків щодо особливостей виховання та розвитку дитини з вадами розвитку, особливостей спілкування та взаєморозуміння з дітьми. Також сюди варто включити тренінги та майстер-класи для батьків, які мають різний характер, але можуть послугувати досвідом для батьків та отриманням нових знань.

У структурі *соціальної підтримки* дітям з інвалідністю та їх сім'ям першим виділяється соціальний компонент. Тому цілком природним є задоволення особливих потреб дитини через надання соціальних послуг. Соціальні послуги являють собою систему соціальних дій, які спрямовані на задоволення потреб дитини. У нашому випадку соціальна підтримка спрямована на роль фахівця із соціальної роботи, як об'єднуючої ланки між сім'єю та різного роду суб'єктами.

Не менш важливим у соціально-психологічному супроводі сім'ї виступає інформаційно-консультаційна допомога сім'ї. Фахівець із соціальної роботи підтримку може надавати через забезпечення сім'ю необхідною інформацією, і це стосується різних напрямків, структурних одиниць, дозвіллевих програм тощо.

Весь освітній процес дитини не можливий без участі її у грі чи творчості. Тому тут ми пропонуємо в першу чергу допомогти батькам виявити творчі здібності у своїх дітей, сприяти у пошуку гуртків, занять спрямованих на творчі здібності, по можливості залучати до них дитину. За допомогою різних благодійних та громадських організацій залучати сім'ю до культурних заходів. Особливий акцент на цьому етапі відводиться дитині, яку можна залучити до різних конкурсів, вистав та ігротек.

У науковій літературі ми багато можемо зустріти рекомендацій щодо різного роду підтримки сім'ям, які виховують дітей з особливими потребами, але у науковій літературі ми не зустрінемо акценту, який спрямований був би на дозвілля дитини. Тому розробляючи програму соціально-психологічного супроводу сім'ї, ми врахували і таку підтримку, як *організаційну* (організація життєдіяльності дозвілля дитини).

Таким чином, допомога повинна бути спрямована на формування нових життєвих цінностей та сприяння оптимізації емоційного клімату у сім'ї шляхом залучення до роботи самих батьків, щоб вони мали змогу особисто брати участь у розвитку дитини; роботу направ-

ляти на те, щоб батьки навчилися по новому сприймати свою дитину, співпрацювати з нею і бачити її позитивні якості, можливості, долати труднощі, які виникають у процесі виховання; також на створення умов для успішного включення та адаптації дитини в загальноосвітнє середовище. Позитивне ставлення батьків, вміння знаходити правильні рішення, сприяти розширенню власних знань безумовно сприяє інтеграційним процесам не тільки в шкільній установі, але і у суспільстві в цілому.

Висновок. Успішність включення дитини з особливими освітніми потребами в загальноосвітній простір повинна розпочинатися з надання постійної підтримки – починаючи з мінімальної допомоги всередині сім'ї і розширювати до надання допомоги на навчальних заняттях в рамках школи. При можливості використовувати відповідні і доступні технічні засоби, для підвищення ефективності засвоєння навчальної програми, а також для сприяння комунікацій, мобільності процесу навчання.

Загалом, соціальна робота у загальноосвітньому закладі в умовах інклюзивної освіти і навчання повинна мати соціально-педагогічне спрямування з метою позитивної соціалізації особистості, її соціально-го розвитку та інтеграції соціально-культурних можливостей дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белкин А. С. Ситуация успеха. Как ее создать: кн. для учителя / А. С. Белкин. – М.: Просвещение, 1991. – 176 с.
2. Бутылкина Т. Л. О роли культурно-образовательной среды в формировании нравственности : [из опыта СЭПШ ХГУ «НУА»] / Т. Л. Бутылкина // Семья и школа – гаранты нравственного воспитания детей: материалы IV Родител. форума СЭПШ, [Харьков], 16 марта 2010 г. / Нар. укр. акад. – Х., 2010. – С. 7–13.
3. Левченко И. Ю. Психологическая помощь семье, воспитывающей ребенка с отклонениями в развитии : методическое пособие / И. Ю. Левченко, В. В. Ткачева. – М. : Просвещение, 2008. – 239 с.
4. Майрамян Р. Ф. Семья и умственно отсталый ребенок : автореф. дис. ... канд. мед. наук / Р. Ф. Майрамян. – М., 1976. – 24 с.
5. Муханова Ирина Федорівна Психолого-педагогічна корекція шкільної неуспішності молодших школярів: канд. психол. наук: 19.00.07 / АПН України. Центральний ін-т. післядипломної педагогічної освіти. – К., 2006. – 258 арк. :рис., табл.
6. Ткачева В. В. О некоторых проблемах семей, воспитывающих детей о отклонениями в развитии / В. В. Ткачева // Дефектология. – 1998. - №4.

REFERENCES

1. Belkin, A. S. (1991). *Situatsiia uspekha. Kak ee sozdat'* [The situation success. How to create it]. M.: Prosveshchenie [in Russian].
2. Butylkina, T. L. (2010). O roli kul'turno-obrazovatel'noy sredy v formirovanii npravstvennosti [On the role of cultural and educational environment

- in the formation of morality]. *Sem'ya i shkola – garanty npravstvennogo vospitaniya detey: materialy IV Roditel. foruma SEPSH, 16 marta 2010 h. - Family and School - the guarantors of moral education of children: Parental materials of the IV Forum SEPSH, 16 march 2010 g. (pp. 7–13). Khar'kov [in Russian].*
3. Levchenko, I.Yu., & Tkachev, V. V. (2008). *Psikhologicheskaya pomoshch' sem'e, vospityvayushchey rebenka s otkloneniyami v razvitii [Psychological support for families raising a child with developmental disabilities].* М: Prosveshchenie [in Russian].
 4. Mayramyan, R. F. (1976). *Sem'ya i umstvenno otstalyy rebenok [Family and retarded child]. Extended abstract of candidate's thesis. Moskva [in Russian].*
 5. Mukhanova, I. F. (2006). *Psykhologo-pedahohichna korektsiya shkil'noyi neuspishnosti molodshykh shkolyariv [Psycho-pedagogical correction younger pupils of school failure]. Extended abstract of candidate's thesis. K: APN Ukrayiny. Tsentral'nyy in-t. pislyadyplomnoyi pedahohichnoyi osvity [Ukrainian].*
 6. Tkacheva, V. V. (1998). *Onekotorykh problemakh semey, vospityvayushchikh detey o otkloneniyami v razvitii [On some problems of families with children with developmental disabilities]. Defektologiya, 4 [in Russian].*

УДК 159.9:316.614.5

ПОЛИВКО Л. Ю.

КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев

СИТУАЦИЯ УСПЕХА ПРИ ВКЛЮЧЕНИИ РЕБЕНКА С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНУЮ ПРОСТРАНСТВО

В статье освещена проблема социально-психологических условий успешности включения ребенка с пороками развития в общеобразовательную среду, рассмотрены основные аспекты ситуации успеха в условиях инклюзивного обучения. Предложен и раскрыто содержание «Программы социально-психологической поддержки семей в которых воспитываются дети с особыми образовательными потребностями».

Ключевые слова: *социально-психологическая поддержка, дети с особыми образовательными потребностями, семья, ситуация успеха.*

UDC 159.9:316.614.5

L. Y. POLIVKO

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE SITUATION SUCCESS WHEN THE CHILD WITH SPECIAL NEEDS IN GENERAL SPACE

In the article the problem of social and psychological conditions of success to include a child with disabilities in a secondary space, the basic aspects of the situation in terms of the success of inclusive education. The problem of inclusive education in today's realities, where the main point to get an education for a child has a school, inside which is a teacher. Considers that the creation of a situation of success teachers have to interact with the school psychologist to better study and taking into account the characteristics of the child that has a disability. Also, noted the role of parents in the upbringing of a child with disabilities, considered the family as the main institution of socialization of the child. Proposed and the content of the "Program of socio-psychological support to families where children are brought up with special educational needs". Thesis there is determined the centers of social services for families, children and youth, as a structural unit, where one of the forms of work with families with children with disabilities is social and psychological support. Indicated that social and psychological support is seen as a holistic activity, team interaction, between parents and various professionals.

Keywords: *social and psychological support, children with special educational needs, family, situation success.*